

Asia: VN/5875/2019

Lausuntopyyntö saamelaiskäräjälain muutosta valmistellun toimikunnan mietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

1 luku Yleiset säännökset (pois lukien 3 §)

Klemetti Näkkäljärvi ja muut (Yksilövalittajat YK:n ihmisoikeuskomitealle asiassa 2950/2017),
asiamies Sámi Árvvut ry

Asia: VN/5875/2019

Viite lausuntoaikaan ja siihen saatuun lisäaikaan:

Viitaten lausunnon tulleeseen otsikossa mainittuun mietintöön (VN/5875/2019) ja oikeusministeriöltä 2.8.2021 tulleeseen sähköpostiin Klemetti Näkkäljärvelle YK:n ihmisoikeuskomitean päätöksen (2950/2017 Klemetti Näkkäljärvi ja muut vs. Suomi) yksilövalittajat ovat saaneet lisäaikaa lausunnon 17.8.2021 asti. Lausuntoa on muutettu 23.8.2021. Syynä on se, että 17.8. annetussa lausunnossa käsiteltiin Lapin yliopiston Arktisen keskuksen lausuntoa ja sen yhtymäkohtia toimikunnan jäsenen Juha Joonan eriävään mielipiteeseen. Koska Arktinen keskus on yksilövalittajien antaman lausunnon jälkeen poistanut oman lausuntonsa ja päättänyt olla antamatta lainkaan lausuntoa toimikunnan mietinnöstä, myös yksilövalittajien lausuntoa oli syytä muuttaa Arktisen keskuksen lausuntoa koskevilta osilta. Tämä lausunto on muilta osin sama kuin 17.8.2021 lähetetty lausunto.

Yleisesti

YK:n ihmisoikeuskomitealta yksilövalitukseensa saaneet yksityishenkilöt (Klemetti Näkkäljärvi ja muut 2950/2017, myöh. yksilövalittajat) antavat lausunnon saamelaiskäräjälain uudistusta valmistelleen toimikunnan mietinnöstä sekä siihen jätetystä eriävästä mielipiteestä. Lausunto

pohjautuu yksilövalittajien asiamiehenä toimineen asiamiehen Sámi Árvvut ry:n vuosikokouksen 29.6.2021 hyväksymään lausuntoon, joka on toimitettu lausuntopalveluun 2.7.2021, mutta lausuntoa on jonkun muokattu. Tämä koske erityisesti toimikunnan mietinnön eriävistä mielipiteistä esitettyä arviota. Koska lausuntopalveluun on myös Sámi Árvvut- yhdistyksen ominaisuudessa antanut lausuntonsa, niin katsotaan tarpeelliseksi erottaa siitä, että kun viitataan yksilövalittajien asiamieheen (Sámi Árvvut ry), niin tässä yhteydessä käytetään nimitystä asiamies. Lausuntopalveluun tulneiden erinäisten lausuntojen, jotka yhtyvät toimikunnan keskustalaisen jäsenen Juha Joonan eriävään mielipiteeseen toimikunnan mietinnöstä tai tukevat sitä, yksilövalittajat näkevät tarpeelliseksi oikaista Joonan näkemykset virheellisinä ja yksilövalittajia loukkaavina.

Toimikunnan esitys kehittäisi nykytilaa ja on laajasti kannatettava, mutta erityisesti lain § 3 ja saamelaisen itsemääräämisoikeuteen liittyen § 1 esitykset eivät ole hyväksyttävissä, koska ne eivät yksilövalittajien ja YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisujen mukaisia. Näiltä osin yksilövalittajat esittävät tarkennuksia. Yksilövalittajat tukevat toimikunnan esityksiä niiltä osin, kun yksilövalittajilla ei ole asiamiehensä kautta huomioita eikä tarkennuksia.

Yksilövalittajat asiamiehensä kautta toteavat pitävänsä myönteisenä, että toimikunta on saanut ehdotuksen valmiiksi. Toimikunnan työn lähtökohdat ovat myös erinomaiset, eli perustuslaki ja perusoikeudet, Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus sekä muu oikeuden ja kansainvälisen oikeuden kehitys sekä YK:n ihmisoikeuskomitean 1.2.2019 julkaisemat ratkaisut saamelaiskäräjien vaaliluettelon hyväksymistä koskeissa valitusasioissa.

Yksilövalittajat kiinnittävät edelleen huomiota siihen, että toimikunta ei osallistuttanut YK:n ihmisoikeuskomitean päätöksen mukaisesti yksilövalittajia toimikuntansa työhön eikä turvannut tähän riittäviä resursseja. Toimikunta kuuli yksilövalittajia yhdessä muiden saamelaisjärjestöjen kanssa työn loppuvaiheessa. Yksilövalittajille ei ole tarjottu myöskään hyvitystä ihmisoikeuskomitean päätöksen edellyttämällä tavalla. Tämä ei ole ollut hyväksyttävää.

Yksilövalittajat ovat edelleen halukkaita osallistumaan YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisujen toimeenpanoon ja saamelaiskäräjälain uudistamistyöhön. Yksilövalittajat edellyttävät, että YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut otetaan kokonaisuudessaan lain uudistamisen pohjaksi.

Yksilövalittajat keskittyvät lausunnossaan YK:n ihmisoikeuskomitealta saadun ratkaisun (2950/2017) KP-sopimuksen tulkinnasta kuuden (6) teeman ympärille, joissa YK:n ihmisoikeuskomitean päätökset olivat yhdenmukaisia yksilövalittajien valituksen sisällön kanssa.

Nämä kuusi keskeistä teemaa ovat:

- 1) Nykyinen saamelaismääritelmällä on saamelaiskäräjien roolin johdosta vaikutus yksittäisten saamelaisen oikeuteen omaan kulttuuriin, kieleen ja mahdollisuuksiin osallistua poliittiseen elämään
- 2) Nykyinen saamelaismääritelmä assimiloii saamelaisia ja sitä on muutettava, jotta saamelaiset voivat ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan
- 3) Korkeimman hallinto-oikeuden vuonna 2011 omaksuma kokonaisharkinnan käsite, jonka nojalla se hyväksyi vaaliluettelon henkilöitä vastoin saamelaiskäräjien ja saamelaisyhteisön tukea, on virheellinen eikä perustunut objektiiviseen eikä asianmukaiseen kriteeristöön

- 4) Saamelaisten kollektiivisten oikeuksien rikkominen uhkaa yksilön oikeutta omaan kulttuuriin
- 5) Saamelaismääritelmällä ei ole saamelaisyhteisön hyväksyntää ja määritelmä uhkaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta
- 6) Pelkkä henkilön oma mielipide, saamelaisten kotiseudulla asuminen tai verotustodistukset eivät ole riittäviä todisteita henkilön etnisyydestä, vaan se edellyttää ryhmäidentifikaatiota

Päätösosiossa (2950/2017) YK:n ihmisoikeuskomitea toteaa yksiselitteisesti, että 1) Suomi on rikkonut KP-sopimuksen velvoitteita, 2) KP-sopimuksen mukaisesti valtion on annettava yksilövalittajille tehokas korvaus, tarkoittaen kaikkia yksilöitä, joiden KP-sopimuksen takaamia oikeuksia on rikottu, 3) valtio on velvollinen uudistamaan saamelaiskäräjälain § 3 siten, että saamelaisten sisäinen itsemääräämisoikeus taataan sopimuksen artiklojen 25 ja 27 mukaisesti, 4) valtion tulee huolehtia, että vastaavaa ei tapahdu enää koskaan, ja 5) kun Suomi on liittynyt KP-sopimuksen valinnaiseen lisäpöytäkirjaan, se on hyväksynyt ihmisoikeuskomitean mandaatin ja aseman selvittää, onko osapuoli rikkonut sopimuksen velvoitteita ja hyväksynyt menettelytavan, jolla KP-sopimuksen rikkomuksia ja niiden korvaamisia ratkaistaan.

Valtioilla on erilaisia näkemyksiä siitä, ovatko YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut yksilövalituksista valtioita velvoittavia vai eivät. Tulkinnat vaihtelevat valtion demokratian asteesta ja käsiteltävästä asiasta. Ihmisoikeuskomitea on antanut yleiskommentin, jossa se selkiyttää menettelyjään yksilövalitusten käsittelyssä ja mikä on yksilövalitusten rooli koko sopimuksen toimeenpanossa ja sen velvoitteissa. Yleiskommentti huomioi Wienin yleissopimuksen valtiosopimuksista painottaen valtioiden vilpittömyyttä mieltä ja velvollisuuksia sopimuskumppaneina. On tosiasia, että sopimuksen merkitys ja rooli heikkenee, mikäli valtiot eivät toimeenpane sopimuksen velvoitteita. Suomen osalta suhtautumisessa yksilövalitusten ratkaisuun Suomen tulee olla pohtimassa, haluaako se olla heikentämässä ihmisoikeuskomitean asemaa ja KP-sopimuksen velvoitteita. Suomen toimilla voi olla myös diplomaattisia vaikutuksia, esimerkiksi sen hakiessa keskeisiä globaalin tason ihmisoikeustehtäviä. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan on kirjattu Suomen tavoite päästä YK:n ihmisoikeusneuvostoon seuraavalle mandaattiajanjaksolle. Se edellyttää yksilövalittajien näkemyksen mukaan saamelaiskäräjälain muuttamisen YK:n ihmisoikeuskomitean edellyttämien muutosten mukaisiksi. Ihmisoikeuskomitea edellyttää, että valtio toimeenpanee yksilövalituksen ratkaisun, ei siis saamelaiskäräjät. Valittajilla on myös sananvaltaa siihen, ovatko toimenpiteet riittäviä. Yksilövalittajien käsityksen mukaan Suomen on huolehdittava ensi omat, pitkään jatkuneet ihmisoikeusloukkauksensa, ennen kuin sillä on uskottavuutta toimia ihmisoikeusasiiantuntijana YK:n ihmisoikeusneuvostossa.

Lakiesitystä koskevassa lausunnossa sijoitamme nämä YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut loogisiin asiakohtiin ja huomioimme täyttävätkö lakiesitykset niin ihmisoikeuskomitean kuin myös yksilövalittajien edellyttämiä toimia.

1 § Lain tarkoitus; esitys saamelaisten itsemääräämisoikeudesta

Toimikunnan esityksen mukaan pykälän 1 momentin ensimmäiseen ja toiseen lauseeseen ehdotetaan lisättäväksi viittaukset saamelaisten itsemääräämisoikeuteen. Ehdotetulla ensimmäisen lauseen lisäyksellä tuodaan esille, että saamelaisten itsehallinto toteuttaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta. Ehdotetuilla lisäyksillä ei kuitenkaan luoda uusia oikeuksia saamelaisille, eikä säännöksessä määritetä itsemääräämisoikeuden ulottuvuutta. Yksilövalittajat pitävät huolestuttavana, että toimikunnan esitys korvaa sanalla itsemääräämisoikeus sanan kulttuuri-itsehallinto ilman, että saamelaisten tosiasiallista itsemääräämisoikeutta lisätään. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan saamelaisten itsemääräämisoikeutta tulee tuki lisätä ja edellytyksenä tälle on saamelaisyhteisön hyväksymä saamelaismääritelmä.

Yksilövalittajat kiinnittävät huomiota lisäksi siihen, että YK:n ihmisoikeuskomitea on ratkaisuisaan yksilövalituksista todennut, että ratkaisua on tulkittava yhdessä yleissopimuksen artiklan 1 kanssa. Artikla 1: Kaikilla kansoilla on itsemääräämisoikeus. Tämän oikeuden nojalla ne määräävät vapaasti poliittisen asennoitumisensa ja harjoittavat vapaasti taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten olojensa kehittämistä ja artikla 25 mukaan jokaisella kansalaisella tulee olla oikeus ja mahdollisuus ilman minkäänlaista tämän yleissopimuksen 2 artiklassa mainittua erottelua ja ilman kohtuuttomia rajoituksia: a) ottaa osaa yleisten asioiden hoitoon välittömästi tai vapaasti valittujen edustajien kautta; b) äänestää ja tulla valituksi määräaikaisissa ja rehellisissä vaaleissa, jotka perustuvat yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen ja salaiseen äänestykseen, joka takaa valitsijoiden tahdon vapaan ilmentymisen.

Tämä yhteys puuttuu toimikunnan ehdotuksesta esitettyjen artiklojen 1 § ja 3 § osalta. Saamelaisten kannalta KP-sopimus ja ihmisoikeuskomitean ratkaisut tarkoittavat, että saamelaiset – ja saamelaisten edustuksellinen elin saamelaiskäräjät – saavat tehdä kulttuuriaan ja yhteisöjä koskevia ratkaisujaan ilman, että valtio tai sen edustajat osallistuvat ja vaikuttavat saamelaiskäräjien toimintaan ja poliittiseen linjaan ja äänestulokseen vaikuttamalla siihen, ketkä tulevat luetuksi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Tällä hetkellä nykyisessä eikä toimikunnan esityksessä tuoda riittävästi esille tätä ulottuvuutta. Yksilövalittajien käsityksen mukaan saamelaisten aito itsemääräämisoikeus ei toteudu KP-sopimuksen ja sen edellyttämällä tavalla tässäkään esityksessä, koska toimikunta esittää saamelaisyhteisölle vierasta saamelaismääritelmää ja sekä valitusjärjestelmää, joka olisi saamelaisyhteisön ulkopuolinen, säilyttäen KHO:lla viimeisen ratkaisuoikeuden. Myöskään nimellinen itsehallinto-sanon muuttaminen itsemääräämisoikeus-sanaksi ei ole riittävä, vaan saamelaisille on annettava todellinen itsemääräämisoikeus omasta kulttuuristaan.

Toimikunnan esityksen § 1 ja § 3 eivät ole harmoniassa keskenään. 1 §:n mukaan

itsemääräämisoikeutta toteuttaa vaaleilla valittu saamelaiskäräjät, mutta 3 §:n mukaan saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetut valitsevat saamelaiskäräjät, eivät siis saamelaiset. Yksilövalittajien mukaan sanan saamelainen käyttäminen synonyymina saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetun kanssa antaa virheellisen ja harhaanjohtavan kuvan.

Tässä asiakokonaisuudessa yksilövalittajat viittaavat nimeämiinsä ihmisoikeuskomitean ratkaisun teemoihin.

3 § Oikeus tulla merkityksi vaaliluetteloon

Toimikunnan esitys poistaa saamelaismääritelmästä nk. lappalaiskriteeri on erinomainen ja kannatettava ehdotus.

Kannatettavaa on myös, se että vaaliluettelo laaditaan uudelleen uudistetun 3 §:n pohjalta. On ehdottoman tärkeää, että vaaliluettelossa ei ole sekaisin eri kriteerein valittuja henkilöitä.

Esityksessä 3 §:ssä ei määritellä ketä on pidettävä saamelaisena. Sen sijaan esitetään, että lain 3 §:ssä määriteltäisiin henkilön merkitsemisestä saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, eli oikeudesta äänestää ja oikeudesta asettua ehdolle saamelaiskäräjien vaaleissa. Yksilövalittajat eivät pidä tätä hyväksyttävänä ja yksilövalittajat esittävät sen sijaan, että § 3 määritellään saamelainen. Toimikunta ei ole riittävästi pohtinut muutoksen vaikutuksia saamelaisten perusoikeuksiin ja perustuslakiin. Lisäksi jälkimmäinen lause viittaa siihen, että olisi jotenkin epäselvää, keitä ovat saamelaiset, miten saamelaiset määritellään ja mitä saamelaisuus ylipäätään on. Mietinnössä ei ole perusteltu riittävästi, miksi toimikunta päätyi tällaiseen ratkaisuun, vaikka mietintö itsessään on hyvin pitkä sisältäen huomattavan laajasti toistoa ja eri lähteiden referointia. Perusoikeusvaikutusten pohdinta on jäänyt vähemmälle, eli ennen kaikkea vaikutukset saamelaisten perustuslailliseen alkuperäiskansa-asemaan.

Saamelaisen määritelmän muuttamista perustellaan kuitenkin mielipiteillä ja oletuksilla mietinnön sivulla 42 seuraavasti: Nykyiseen määritelmään ”saamelainen”, näin otsikoituna, on saatettu liittää maankäyttöä ja -omistusta sekä elinkeinojen harjoittamista koskevia odotuksia. Tämä on aiheuttanut ristiriitoja ja vaikeuttanut lainuudistuksia. Tämä oletuksen ja mielipiteenomaisen viittaus tuo siis esille, että saamelaisten kokeman vastustuksen johdosta ja saamelaisiin liittyvien pelkojen johdosta määritelmää muutettaisiin vähemmän huolestuttavaksi saamelaisia vastustavia tahojen rauhoittamista varten. Tämä ei ole juridinen peruste eikä hyvää lainvalmistelua. Lakien tulee olla tarkkarajaisia ja olla perustuslain mukaisia eikä perustua pelkotiloihin tai uhkakuviin. Perustelut eivät tuo myöskään esille, millä tahoilla tällaisia pelkoja ja odotuksia on. Yksilövalittajat haluavat myös tuoda esille, että oletusten perusteella tapahtuva tulkinta on yhdenvertaisuuslain vastaista. Yhdenvertaisuuslain 8 § 1 momentin mukaan syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Toimikunnan esitys syrjii saamelaisia yhdenvertaisuuslain vastaisesti, koska toimikunnan esitys 3 § perustuu oletetusti valtaväestön kokemuksiin odotuksiin ja johtaa etnisten saamelaisten rakenteelliseen syrjintään, koska viranomaiset eivät voi turvata saamelaisten perustuslaillisia oikeuksia, koska he eivät tiedä, onko henkilö saamelainen vai ei. Ja koska saamelaista ei määritetä, voi kuka tahansa julistautua saamelaiseksi. Tämä ei missään nimessä helpota saamelaiskulttuurin turvaamista eikä saamen kansan säilymistä omana etnisenä ryhmänä.

Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien koetaan tässä katsontakannassa käytännössä kuuluvan kaikille, koska saamelaista ei määritetä, ei saamelaisille voida antaa erioikeuksia. Tämä maininta tulee säilyessään vaikeuttamaan saamelaisia koskevan lainsäädännön kehittymistä ja on luonteeltaan ennakkotapaus tai ennakkotulkinta niistä rajoista, joiden sisällä saamelaisten oikeuksia voidaan olla kehittämättä. Tämä on ristiriitaista myös ILO 169-sopimuksen kanssa, jonka ratifiointi on ollut Suomen tavoitteena pitkään. ILO 169-sopimus nimenomaisesti käsittelee alkuperäiskansojen maa- ja hallinto-oikeuksia. Perustuslain 17 § mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja

muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Edelleen perustuslain 121 § todetaan, että saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään

Keskeisiä ovat myös se, että Suomen ihmisoikeusveloitteet: YK:n alkuperäiskansajulistus, kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus sekä mahdollisesti ratifioitava ILO 169-sopimus koskevat Suomessa saamelaisia. ILO 169-sopimuksen mahdollisen ratifioinnin yhteydessä on selvitettävä sopimuksen soveltamisala: alkuperäiskansaan kuuluvat henkilöt Suomessa. Ehdotus siitä, että Suomessa ei säädettäisi saamelaisen määritelmästä vaikuttaisi siten kielteisesti myös kansainvälisten ihmisoikeusveloitteiden toimeenpanoon ja soveltamiseen Suomessa.

Toimikunnan mietintö kokonaisuudessaan antaa ristiriitaisen kuvan, se painottaa saamelaisten alkuperäiskansa-asemaa, saamelaisten itsemääräämisoikeutta, mutta säättää, että saamelaisesta ei määritetä lainsäädännössä, vain äänioikeutetusta saamelaiskäräjävaaleissa. Tässä on ristiriita, miten saamelaiskäräjät voi edustaa kaikkia saamelaisia, kun saamelaisuutta ei määritetä? Mikäli toimikunnan esitys halutaan pitää voimassa, se edellyttäisi perustuslain muuttamista siten, että a) saamelaisen määritelmä säädettäisiin perustuslaissa tai b) saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa ja saamelaisen määritelmää muutetaan ja saamelaisen sijasta puhutaan saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetusta henkilöstä.

Kielikriteerin ulottaminen neljänteen polveen

Kielikriteerin ulottamista neljänteen polveen perustellaan hyvin lyhyesti Norjan ja Ruotsin saamelaismääritelmällä. Ruotsin saamelaiskäräjälain määritelmä ulottuu kolmanteen polveen. Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjälakia ei voida irrottaa kontekstista ottamatta huomioon erilaisia kokonaistilanteita, joissa Ruotsin, Norjan ja Suomen saamelaiset elävät. Norjassa saamelaisilla on hyvin vahvat elinkeino-oikeudet ja poronhoito on vain saamelaisten oikeus. Ruotsissa poronhoito-oikeus on pääosin vain saamelaisille kuuluva oikeus. Saamelaiskäräjien lisäksi Norjan ja Ruotsin poronhoidon ammatilliset järjestöt, siidat ja järjestöt ovat vahvoja toimijoita. Ruotsissa ja Norjassa saamelainen perinteinen sosiaalinen järjestelmä on vahvemmin osa politiikkaa ja tunnustettu myös valtionhallinnossa, toisin kuin Suomessa. Saamelaisten oikeuksien kannalta Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien asema ei ole yhtä keskeinen kuin Suomen saamelaiskäräjien, koska Suomessa ei ole saamelaisia elinkeinojärjestöjä eikä saamelaista sosiaalista järjestelmää tunnusteta lainsäädännössä eikä suomalaisessa yhteiskunnassa. Saamelaiskäräjien rooli ja merkitys saamelaisten kulttuurissa ja arjessa ovat erilaisia eri maissa. Suomessa saamelaiskäräjien asema on saamelaisille merkittävämpi, koska mitään perinteisiä yhteisöjärjestelmiä ei tunnusteta suomalaisessa hallinnossa. Lisäksi saamelaismääritelmän osalta on Norjan ja Ruotsin laeissa huomioitava lainsäädäntöperinne ja perustuslakien säädökset saamelaisiin liittyen, jos Ruotsia ja Norjaa halutaan käyttää perusteluina. Tämä tulee huomioida asianmukaisesti pohtien saamelaismääritelmän perusteita.

Yhtenä perusteena neljänteen polveen ulottamisessa pidetään yhteispohjoismaisen saamelaismääritelmän luomista kielikriteerin osalta. Tämä vaikuttaa erikoiselta, koska Ruotsin lainsäädännössä saamelaisen määritelmä perustana on kielikriteeri kolmessa polvessa ja se loisi painetta muuttaa ruotsalaista lainsäädäntöä. Suomalaisen lainsäädännön säätämällä ei tule painostaa toisen valtion lainsäädännön muuttamista. Lisäksi toimikunnan esityksessä ei pystytty esittämään edes yhteistä vaalipäivää kolmen maan saamelaiskäräjävaaleihin, vain nostettiin esille ehdotus yhteisestä vaalijankohdasta. Nähdäksemme yhteispohjoismaisuudella on perusteltu

valikoiden eri seikkoja toimikunnan esityksessä. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan yhteispohjoisuusmaisuuteen pitäisi pyrkiä saamelaisten elinkeino-oikeuksien ja yhteisöjärjestelmän tunnustamisen osalta, eli asioissa, joilla voidaan helpottaa kaikkien saamelaisten oikeutta harjoittaa omaa kulttuuriaan. Saamelaisuus säilyy saamen kielessä, kulttuurissa, elinkeinoissa ja perinteissä ja tämän turvaamiseen tulee ohjata resursseja ja lainsäädännön tuomaa turvaa. Mutta tätä ei voi tehdä, jos saamelaisuutta ei määritetä lainsäädännössä.

Kielikriteerin laajentaminen neljänteen sukupolveen toisi mukanaan ratkaisemattomia ongelmia. Kielikriteerin ulottamisen neljänteen polveen vaaliluetteloon seurauksena vaaliluettelon hakeva henkilö voisi hakeutua isoisovanhempien kielitaidon osalta, joka on elänyt 1800-luvulla. Henkilön ensimmäisen kielen puhuminen ja sen todistaminen 1800-luvulla on hyvin vaikeaa. Kun kielikriteeri ulotetaan neljänteen polveen, katkaistaan yhteys kulttuuriselle ja kielelliselle siirtymiselle. Jotta kulttuuri ja kielet voivat siirtyä elävänä perintönä, niin I ja IV sukupolvien on kohdattava. On hyvin harvinaista, että isoisovanhemmat ja heidän lapsenlapsenlapsensa elävät samaan aikaan ja kieli ja kulttuuri siirtyisivät IV sukupolvelta I sukupolvelle luonnollisena jatkumona. Yhteys saamelaiskulttuuriin ja kieleen on katkennut tällaisessa tilanteessa. Saamelaisuuden määrittäminen lainsäädännössä ei ole helppoa, mutta saamelaisuutta ei voi käsitellä vain juridisena ja edustuksellisenä kysymyksenä kuten toimikunta on tehnyt.

Saamelaismääritelmä perusoikeuksien kannalta

Perustuslain lähtökohtana on, että saamelaisten kielelliset, kulttuuriset ja itsehallinnolliset oikeudet perustuvat saamelaisten alkuperäiskansa-asemaan ja saamelaisesta säädetään erillislainsäädännöllä. Toimikunnan esitys tarkoittaisi, että saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia itsehallinnon osalta sovellettaisiin vain vaaleissa äänioikeutettuihin henkilöihin ja muilta osin alkuperäiskansaoikeuksia sovellettaisiin ihmisjoukkoon, jota ei määritettäisi lainsäädännössä, vaan se jäisi avoimeksi ja viranomaisen ja oikeuslaitoksen harkintaan tapauskohtaisesti. Tämä tuo haasteita erillislainsäädännön soveltamiselle sekä esimerkiksi saamelaisten alkuperäiskansa-aseman perusteella annettavien määrärahojen jakoon. Erillislakeihin, kuten kaivoslakiin, otetut saamelaiskulttuurin heikentämiskiellot perustuvat saamelaisten alkuperäiskansa-asemaan ja saamelaiskulttuurin suojaan. Erillislakien soveltaminen hämärtyy ja vaikeutuu, mikäli saamelaisesta ei säädetä lainsäädännössä.

Yksilövalittajat kiinnittävät huomiota myös siihen, että toimikunnan esityksellä luodaan hyvin tehokkaat edellytykset sille, että nk. lappalaisliikkeet saavat tukea ajatuksilleen ja esityksilleen, joiden tarkoituksena on kiistää saamelaisten alkuperäiskansa-asema ja nostaa nk. lappalaisvero maksaneet henkilöt Suomen alkuperäiskansaksi. Lainsäädännön uudistamisen tavoitteen tulee olla nykytilanteen selkeyttäminen, ei tilanteen monimutkaistaminen.

Lainsäädännön on oltava selkeästi rajattua eikä olla ristiriidassa perustuslain kanssa. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan esitys on ristiriidassa perustuslain kanssa. Yksilövalittajien mukaan lain § 3 tulee määrittää, kuka on saamelainen, eikä vain saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutettua henkilöä. Mietintö ei esitä perusteita sille, miksi laissa esitetään säädettäväksi vain äänioikeutetun määritelmästä. Yksilövalittajat kiinnittävät lisäksi huomiota siihen, että YK:n ihmisoikeuskomitea on painottanut ratkaisuisaan, että lain 3 § tulee muuttaa siten, että se turvaa saamelaisten sisäisen itsemääräämisoikeuden. Esitys ei tältä osin turvaa saamelaisten sisäisen itsemääräämisoikeuden toteutumista. Ihmisoikeuskomitea myös painotti saamelaisten itsemääräämisoikeutta määrätä asemastaan ja yhteisönsä jäsenyydestä. Tältä osin toimikunnan esitys ei täytä YK:n

ihmisoikeuskomitean ratkaisuja, koska saamelaisille ei anneta itsemääräämisoikeutta päättää, kuka on saamelainen saamelaisten perinteiden ja sosiaalisten normien mukaisesti.

Ristiriitaista toimikunnan ehdotuksen kanssa olla määrittelemättä saamelaista on mm. se, että toimikunta kirjoittaa, että saamelaisten oikeutta alkuperäiskansana itse määrittää, kuka on saamelainen, eli niin sanottua ryhmäidentifikaatiota ehdotetaan vahvistettavaksi uudistamalla vaaliluettelon merkitsemisen objektiivisia edellytyksiä saamelaiskäräjien hyväksymällä tavalla.

Lakiehdotus ei vahvista saamelaisten ryhmäidentifikaatiota alkuperäiskansa, koska laki ei määrittele, ketkä ovat saamelaiseen alkuperäiskansaan kuuluvat henkilöt. Laki voinee vahvistaa uudelleen perustettavan saamelaiskäräjien vaaliluettelon kuuluvien henkilöiden ryhmäidentifikaatiota, mutta ei saamelaisten. Mikäli toimikunnan esitys pysyy voimassa, niin tekstiä tulee tarkentaa tältä osin.

Sivulla 55 kirjoitetaan, että henkilön merkitsemisellä vaaliluettelon ei ole vaikutusta saamelaisille muutoin kuuluvien oikeuksien kannalta. Mietinnössä painotetaan vahvasti juuri tätä seikkaa, eli määritelmällä saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetusta henkilöstä ei ole muita vaikutuksia. Esityksestä ei ilmene lainkaan, mitä nämä muuten saamelaisille kuuluvat oikeudet ovat, joihin toimikunta viittaa, eikä toisaalta sitä, miten voidaan varmistaa, että nämä saamelaisten erityisoikeudet voidaan taata ja antaa vain saamelaisille. Viranomaisen ei voi arvioida, kuka on saamelainen eikä lain mukaan mikään muukaan taho Suomessa. Tämä luo harmaan, epäselvän tilanteen Suomeen ja tosiasiallisesti hankaloittaa viranomaisten toimintaa. Käytännössähän saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet ovat Suomessa melkein ainoastaan kollektiivisia oikeuksia, liittyen Saamelaiskäräjien tehtäviin, joten esitys toteutuessaan saamelaismääritelmän osalta tosiasiaa kaventaisi saamelaisten oikeuksia, koska kun saamelaista ei määritetä lainsäädännössä, vähäisetkin alkuperäiskansaoikeudet joudutaan antamaan kaikille, koska viranomaiset eivät pysty määrittämään, keitä alkuperäiskansaan kuuluu.

Saamelaiskäräjien keskeiset tehtävät liittyvät nykyisin saamelaisen alkuperäiskansan aseman ja oikeuksien edistämiseen sekä kulttuuri-itsehallinnon toimeenpanoon. Saamelaiskäräjät ei voi edustaa saamelaisia, mikäli se ei saa mandaattia saamelaisilta. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan toimikunnan esittämä 3 § on tältä osin ristiriidassa saamelaiskäräjille annettujen muiden tehtävien kanssa. Saamelaiskäräjien tehtävänkuvaa kuuluu nykyisin myös alaikäisten saamelaisten aseman ja oikeuksien edistäminen mm. lastenkulttuurikeskus Mánnun, nuorisoneuvoston ja saamelaisen varhaiskasvatuksen, opetuksen ja oppimateriaalien edistämistyössä. Esitys ei ole pohtinut lainkaan sitä, mitä toimikunnan esitys vaikuttaa alaikäisiin saamelaisiin ja heidän alkuperäiskansa-asemaansa, ottaen huomioon myös lasten oikeuksien yleissopimuksen.

Kokonaisuutena herättää ihmetystä, miten toimikunnan esitys saamelaiskäräjälain 3 § on tehty ilman pohdintaa. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan se ei ole hyväksyttävä. Nykytilaa ja velvoitteita on esitelty useamman kymmenen sivun verran, mutta lain keskeisintä pykälää ei ole perusteltu eikä selvitetty miksi tällaiseen ratkaisuun on päästy perusoikeusmyönteisesti. Saamelaiskäräjien osalta asian eduskuntakäsittelyssä edellisinä eduskuntakausilla keskeiseksi ongelmakohdaksi lain uudistukselle on koettu juuri lain § 3. Eduskuntakäsittelyissä kuulemisten yhteydessä suurin osa eduskunnan valiokuntien käyttämästä ajasta keskittyi lain § 3 muutoksien pohdintaan. Yksilövalittajien näkemyksen lain eduskuntakäsittelyä helpottaisi, mikä lakiesityksessä perusteltaisiin asianmukaisesti, miksi toimikunta on päätenyt tällaiseen saamelaismääritelmään. Nyt 3 §:n muutoksien perustelut ovat kulttuurisesti hyvin ohuita ja pääosa argumentaatiosta referoi kansainvälisten ihmisoikeuslainten ratkaisuja sekä perustuslakivaliokunnan kannanottoja. Argumentaatiosta puuttuu kuitenkin selvitys siitä, miten toimikunnan esitys saamelaismääritelmästä

pohjautuu saamelaiskulttuuriin ja sen perinteisiin sekä suojelee saamelaisilta valtiolliselta assimilaatiolta sekä mielivallalta sekä turvaa saamelaiskulttuurin säilymistä tulevaisuuteen nähden.

Objektiivisten ja subjektiivisten kriteerien todistelu

Kielikriteeri on objektiivinen kriteeri, mutta sen tulkitseminen on aiheuttanut epäselvyyttä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännössä. Lain perusteluosassa tuodaan esille tätä problematiikkaa, mutta ei tuoda esille, miten asia ratkaistaan, vaan se jätetään saamelaiskäräjien vaalilautakunnan ratkaistavaksi. Tämä kokonaisuus on ongelmallinen ottaen huomioon, että KHO viime kädessä ratkaisee, kuuluuko henkilö saamelaiskäräjien vaaliluetteloon vai ei. Tämä antaa vaalilautakunnalle myös hyvin merkittävää valtaa ja ohjaavan aseman lainsäädännön tulkinnassa. Olisikin harkittava, että laissa tai sen perusteluissa tuotaisiin esille yksityiskohtaisemmin kriteerien periaatteita, eli miten todistetaan, että henkilö on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.

Koska kyseessä on objektiivinen kriteeri, se tulee olla objektiivisesti todennettavissa. Kun kriteeri ulotetaan neljänteen polveen, tulee hyvin haasteellisesti todistaa objektiivisesti henkilön ensimmäisen kielen taito. Perusteluosassa tuodaan esille, että koska selvitykseltä edellytettäisiin luotettavuutta, esimerkiksi yksityiset, kyseistä äänioikeushakemusta varten laaditut selvitykset tai todistukset henkilön tai tämän vanhemman, isovanhemman tai isoisovanhemman saamen kielen taidosta eivät olisi itsessään riittävä selvitys. Tämä on perusteltua, mutta kuitenkin ei tuoda esille lainkaan, millaiset todistelut olisivat riittäviä. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan on välttämätöntä, että lain perusteluissa tuodaan esille, millaiset selvitykset ja todistukset ovat riittäviä henkilön kielitaidosta. Muuten vaarassa on mielivaltaisuus ja se jättää vaalilautakunnan, muutoksenhakuelimen sekä korkeimman hallinto-oikeuden vaikeaan tilanteeseen ja tuo riskin, että otetaan käyttöön uudelleen KHO:n käyttämä kokonaisharkinta-käsite. Lain perusteluosassa tulee olla esimerkkejä, miten kielitaito voidaan todistaa.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan kielitaitoa ei voida todistaa sellaisin viranomaisasiakirjoin, joihin on merkitty henkilön äidinkieli/ensimmäinen kieli perustuen henkilön omaan ilmoitukseen. Esimerkiksi väestökirjanpito on tällainen asiakirja. Lakiin ei voida ottaa säädöksiä, joiden toteuttaminen on tulkinnanvaraista ja ilman riittävää ohjeistusta. Tulisi myös pohtia, että tulisiko vaalilautakunnan ohjeistus hyväksyttävä laajemmin saamelaiskäräjillä, jotta voidaan huolehtia siitä, että vaaliluetteloon ottamisen kriteeristöillä on saamelaiskäräjien parlamentaarinen hyväksyntä.

Suomessa myös etnisesti suomalaisilla lapsilla on katsottu olevan oikeus oppia saamea kielipesässä osana saamen kielen elvytysohjelmaa. Tulevaisuudessa on oleellista ottaa huomioon myös se, että etnisesti suomalainen henkilö on oppinut saamen kielen kielipesässä ja oppilaitoksissa ja siirtänyt kielen omille lapsilleen ensimmäisenä kielenään. Objektiivisilla ja subjektiivisilla perusteilla näillä henkilöillä olisi mahdollisuus hakeutua saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, vaikka henkilö ei ole etnisesti saamelainen eikä saamelaisyhteisön tunnustama saamelainen.

Kielikriteerin ulottaminen neljänteen polveen on ongelmallista ja vaikeasti arvioitavissa oleva kokonaisuus, joka tulisi harkita uudelleen ja pitää nykyinen kolmen sukupolven kriteeri voimassa. Kielikriteerin ulottamista neljänteen polveen perustellaan lähinnä pohjoismaisella saamelaisoppimuksella. Pohjoismaista saamelaisoppimusta ei ole hyväksytty kolmen maan saamelaiskäräjillä ja saamelaiskäräjien osalta on esitetty pyyntö neuvotella pohjoismainen saamelaisoppimus uudelleen. Pohjoismaisen saamelaisoppimuksen tilanne on täten epäselvä, eikä sen ratifiointi ole varmaa.

Saamelaisen kriteerin tarkoituksena on ollut vaaliasioiden lisäksi tuoda viranomaisille tietoa siitä, kuka on saamelainen ja sille perusteet. Vaikka toimikunnan esitys ei tuo esille tässä yhteydessä lainkaan saamelaiskulttuurin sisältöä ja saamelaista identiteettiä, saamelaismääritelmän on ajateltu määrittävän saamelaisen etnisen ryhmän ja luovan edellytyksiä sen säilymiselle. Saamelaisuus ei ole tekninen oikeus, vaan sen tarkoituksena on varmistaa, että henkilö kuuluu alkuperäiskansaansa ja on oppinut saamelaiskulttuurin ja saamen kielen.

Koska toimikunta esittää, että lain 3 §:ssä ei määritetä enää saamelaisen kriteerejä, ongelmaksi nousee myös itseidentifikaation todistaminen. Miten vaalilautakunta/muutoksenhakuelin/KHO voivat varmistua siitä, että henkilö identifioituu saamelaiseksi objektiivisesti, kun vaaliluettelon hakeutumisen kriteeristö ei tarkoita samaa kuin saamelainen toimikunnan esityksessä. Jos identifikaatioksi riittää pelkkä oma ilmoitus, subjektiivisen kriteerin todenmukaisuuden arvioiminen on mahdotonta. Yksilövalittajien käsityksen mukaan lain § 3 tulee perusteluineen olla selkeä, tarkkarajainen eikä tulkinnanvarainen.

Yksilövalittajat eivät kannata kielikriteerin ulottamista neljänteen polveen eikä otsikon muuttamista esitetyllä tavalla. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan § 3 tulee edelleen säätää saamelaisen määritelmästä.

2 luku Saamelaiskäräjien tehtävät (5-8 §)

Toimikunnan mietinnössä esitetään saamelaiskäräjien toimivallan lisäämistä ja kehittämistä. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan saamelaiskäräjien tehtäviä ei voida lisätä ilman saamelaisyhteisön hyväksymää saamelaismääritelmää. Jos esimerkiksi lain eduskuntakäsittelyssä saamelaismääritelmään otettaisiin takaisin esim. lappalaiskriteeri, niin saamelaiskäräjien tehtäviä ei voida lisätä tai asemaa kehittää.

Lain 5 § osalta tuodaan esille, että saamelaisten itsemääräämisoikeus toteutuu toisin sanoen itsehallintona sisäisissä asioissa. Tämä on virheellinen väite, koska saamelaiset eivät saa vieläkaan päättää perinteidensä mukaisesti siitä, kuka on saamelainen ja oikeutettu äänestämään saamelaiskäräjien vaalissa ja asettua ehdolle. Sisäiset asiat ovat hyvin tulkinnanvarainen asia, lakiesityksessä se tarkoittaa käytännössä saamelaiskäräjien omaa toimintaa, mutta vain kapealla saamelaiskulttuurin tulkinnalla jättäen saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin liittyvät tehtävät saamelaisten itsemääräämisoikeuden ulkopuolelle. Itsemäärääminen-sanaa tulee käyttää vain siinä yhteydessä, kun saamelaisille annetaan todellista itsemääräämisoikeutta. Lisäksi jatketaan, että saamelaisten itsemääräämisoikeus toteutuu muissa kuin sisäisissä asioissa erityisesti neuvottelujen kautta. Neuvottelut viranomaisten kanssa eivät ole itsemääräämisoikeutta, vaan osallistumisoikeutta. Yksilövalittajien mukaan terminologiaa tulee muuttaa vastaamaan todellisuutta, eikä kaunistella lakiehdotusta käyttämällä YK:n alkuperäiskansajulistuksen terminologiaa ilman, että lakia muutetaan vastaamaan terminologian sisältöä. Lakiin esitettyjen muutoksien tulee olla kehittäviä, ei nykytilaa toistavia ja toteavia lausumia.

Lain perusteluissa tuodaan esille, että esitettyyn 3 momenttiin otettaisiin maininta siitä, että saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen turvaamiseksi saamelaiskäräjät toimii saamelaisopetuksen ja -koulutuksen asiantuntijana ja edistää niiden kehittämistä kokonaisuutena. Saamelaisopetuksella ja -koulutuksella viitataan saamenkieliseen opetukseen ja saamen kielen opetukseen laajasti, aina varhaiskasvatuksesta korkea-asteen koulutukseen ja täydennyskoulutukseen asti. Käytännössä lisäys jää vain nykytilan tasolle, koska Saamelaiskäräjille ei

esitetä valvontatehtävien siirtoa saamenkielisen opetuksen osalta aluehallintoviranomaiselta, AVI:lta, eikä koulutuksen arviointineuvostolta. Saamelaiskäräjille olisi tärkeää saada saamelaisopetukseen liittyen uusia, konkreettisia tehtäviä ja niiden mukaisia resursseja, erityisesti koska tästä otetaan laintasoinen säädös. Tätä olisi tullut pohtia työryhmän esityksessä ja ennakoida mahdollisia tehtävien siirtoja saamelaiskäräjille, jotka liittyvät opetuksen valvontaan ja kehittämiseen.

Yksilövalittajat kiinnittävät huomiota myös siihen, että Saamelaiskäräjien asiantuntijuutta ja kehittämistä korkeakoulutuksen ja tutkimuksen osalta tulisi tarkentaa ottamalla huomioon tieteen riippumattomuus ja yliopistojen autonomia. Yhteistyö ja vuorovaikutus korkeakoulutuksen osalta olisi luontevaa koskea koulutustarpeiden kehittämistä saamen kieleen ja kulttuuriin liittyen siten, että koulutus palvelee saamelaisyhteisön ja kotiseutualueen tarpeita ja elinvoimaisuutta. Tarkoituksenmukaista ei ole, että saamelaiskäräjien ohjaavaa roolia vahvistettaisiin mm. yliopistojen tekemän tutkimuksen sisältöihin, tutkimusrahoituksen käyttöön ja tutkimuskohteisiin.

9 § Yhteistoiminta- ja neuvottelovelvoite sekä 9 b § Menettely yhteistoiminnassa ja neuvotteluissa

Saamelaiskulttuurin heikentämiskielto ja haitan käsite

Lakiin ehdotetaan otettavaksi saamelaiskulttuurin heikentämiskielto. Esityksen mukaan viranomaiset ja muut julkisia hallintotehtäviä hoitavat eivät saa toimenpiteellään aiheuttaa vähäistä suurempaa haittaa saamelaisten oikeudelle ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, ellei toimenpiteelle ole perus- ja ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia painavan yhteiskunnallisen tarpeen toteuttamisessa. Viranomaiset ja muut julkisia hallintotehtäviä hoitavat eivät saa aiheuttaa huomattavaa haittaa alkuperäiskansa saamelaisten oikeudelle ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan mukaan lukien perinteisiä elinkeinojaan. Heikentämiskielto on otettu erillislakeihin, ja käytäntö laajenee lainsäädäntöä uudistuttaessa.

Vesilaissa (587/2011), § 8 on otettu käytännöksi vähäistä suuremman haitan käsite (se ei vähäistä suuremman määrin heikennä saamelaisten mahdollisuuksia käyttää heille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan).

Kaivoslaissa (621/2011) on olennaisen haitan käsite 50.1 § (yksin tai yhdessä muiden vastaavien lupien tai alueiden muiden käyttömuotojen kanssa olennaisesti heikentäisi saamelaisten kotiseutualueella edellytyksiä harjoittaa perinteisiä saamelaiselinkeinoja taikka muutoin ylläpitää ja kehittää saamelaiskulttuuria). Ympäristönsuojelulaissa (527/2014) §:ssä 49 on kaivoslakia vastaava määräys: olennaista heikennystä edellytyksiin harjoittaa saamelaisten kotiseutualueella perinteisiä saamelaiselinkeinoja tai muutoin ylläpitää ja kehittää saamelaiskulttuuria taikka olennaista heikennystä kolttien elinolosuhteisiin tai mahdollisuuksiin harjoittaa kolttalaissa tarkoitettuja luontaiselinkeinoja koltta-alueella.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan lainsäädäntö tulee olla johdonmukainen, eli tulisi soveltaa yhdenmukaisesti saamelaiskulttuurin heikentämiskieltoa kaikessa lainsäädännössä. Lain määräysten tulisi olla myös selkeät. Toimikunnan esitys sisältää erikoisesti sekä vähäistä suuremman haitan että huomattavan haitan käsitteen. Huomattavan haitan käsitteen eroa esimerkiksi olennaisen haitan käsitteeseen ei ole selvitetty. Toimikunnan esitys tuo siis kolmannen erillisen haitan käsitteen

lainsäädäntöön, joiden eroavaisuuksia ei ole riittävästi selvennetty. Ensimmäisessä lauseessa kirjoitetaan, että viranomaiset eivät saa toimenpiteillään aiheuttaa vähäistä suurempaa haittaa. Jälkimmäisessä lauseessa toimenpiteitä ei mainita, vaan lause antaa yleisluonteisen määräyksen viitaten ilmeisesti kaikkeen viranomaisen toimintaan.

Nämä kaksi lausetta luovat esiin ristiriidan: oikeus kehittää kieltä ja kulttuuria on perustuslain tasoinen määräys. Perustuslain esitöiden ja vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan saamelaiseen kulttuurimuotoon kuuluvat myös perinteiset elinkeinot. Faktuaalisesti on hyvin vaikea ymmärtää, mitä eroa näillä yllä lainatuilla lauseilla on, miten toimenpiteet erotetaan muusta viranomaisen toiminnasta ja mitä esimerkiksi painavat yhteiskunnalliset tarpeet ovat. Onko painava yhteiskunnallinen tarve esimerkiksi kaivoksen perustaminen, jolla voidaan vastata Suomen ilmastotavoitteiden saavuttamiseen tuottamalla sähköautoihin tarvittavia metalleja?

Miten esimerkiksi selvitetään, sovelletaanko missäkin asiassa vähäisen haitan tai huomattavan haitan käsitettä. Yksilövalittajat pitävät hyvin todennäköisenä, että saamelaiskulttuurin suoja jää toteutumatta epäselvän lainsäädännön myötä. Lain muotoilujen toimeenpano tuo kohtuuttoman vaikeita tulkintatilanteita viranomaisille. Erikoista on, että ylemmässä lauseessa ei mainita perinteisiä elinkeinoja, mutta jälkimmäisessä huomattavan haitan osiossa perinteiset elinkeinot mainitaan erikseen. On myös ristiriitaista, että ensimmäisessä lauseessa puhutaan saamelaisista ja toisessa alkuperäiskansa saamelaisista. Ratkaisematta laissa ja sen perusteluissa jää, miten viranomaiset voivat selvittää aiheuttaako jokin toiminta vähäistä tai huomattavaa haittaa saamelaisille, kun saamelaisuutta ei määritetä lain 3 §:ssä.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan tätä kohtaa olisi selvennettävä, tarkennettava ja rajattava ja pitäydyttävä yhdenmukaisessa haitan käsitteessä. Kolmatta erilaista haitan käsitettä lainsäädäntöön ei ole perusteltua tuoda esitykseen. Esitys on tältä hyvin sekava ja tulkinannanvarainen.

Haitan käsitteen määrittäminen tapahtuu viime kädessä oikeusasteissa ja kaivoslain soveltamisen osalta saamelaiskäräjillä. Tukesilla ja KHO:lla on erilaiset näkemykset haitan tunnistamisesta ja määrittämisestä kuin saamelaiskäräjillä. On ilmeisen tarpeen, että haitan käsitettä ja sen määrittämistä selvennetään lain perustelussa, jotta voidaan selkeyttää nykytilannetta ja antaa viranomaisille edellytyksiä arvioida haitan käsitettä. Saamelaiskäräjälain perusteluosaa tulisi täydentää tältä osin. Lain perusteluosassa esille tuodut saamelaisten pakkosiirrot esimerkkinä ovat hyvin epätodennäköisiä, ja tärkeämpää olisi tuoda esille, miten infrastruktuuri-, kaivos- ja kehityshankkeissa voidaan arvioida haitan käsitettä ottaen huomioon kumulatiiviset vaikutukset.

Lain perusteluosassa tuodaan esille vaikutustenarviointia. Se on keskeinen ja vakiintunut menetelmä, mutta ei ongelmaton. Yksilövalittajien käsityksen mukaan vaikutukset arvioidaan usein myönteisemmäksi kuin ne ovatkaan, kuten esimerkiksi käsillä olevassa saamelaiskäräjälakityöryhmän esityksen vaikutustenarvioinnissa. Vaikutustenarvioinnilla ei ole merkitystä, jos se laaditaan vasta esityksen valmistumisen jälkeen. Vaikutustenarvioinnin tulee olla prosessi, joka alkaa heti hankkeen/lainsäädännön aloittamisen yhteydessä. Vaikutustenarvioinnin tavoitteena tulee olla prosessiin vaikuttaminen, ei jälkikäteen tapahtuva hyväksymis-/validiteettiprosessi. Vaikutustenarvioinnista on hyviä kokemuksia ja esimerkkejä esim. Akwé: Kon -ohjeiden soveltamisessa. Vaikutustenarviointiprosessia tulisi selkiyttää lain perusteluosassa.

9 a § Saamelaisten oikeuksien huomioiminen viranomaisten ja muiden julkisia hallintotehtäviä hoitavien toiminnassa

-

3 luku Toimikausi, toimielimet ja toiminta

-

3 a luku Kirjanpito ja tilintarkastus

-

4 luku Saamelaiskäräjien vaalit

25 a § Vaaliluettelon julkisuus

Toimikunta esittää, että vaaliluettelon salassapitovelvollisuus ei estä tiedon antamista saamelaiskäräjille, saamelaiskäräjien toimielimen jäsenten ja varajäsenten valintaa tai aloiteoikeuden käytön selvittämistä varten. Tämä on asiallinen esitys, mutta lisäksi tulisi lisätä, että tietoja voidaan luovuttaa saamelaisten käyttöön osoitetun rahoituksen myöntämistä varten. Tämä tulee kyseeseen mm. kulttuurimäärärahojen ja mahdollisten muiden avustusten myöntämistä varten. Pohdittavaksi tulisi lainsäädännön johdonmukaisuuden vuoksi, että lupa vaaliluettelon tietojen käyttöön tutkimusta varten tulisi hakea saamelaiskäräjien vaalilautakunnalta ja tarvittaessa muutoksenhakuelimeltä. Tämä olisi perusteltua, koska Saamelaiskäräjien hallitukselta poistetaan esityksessä saamelaiskäräjien vaaliluettelon liittyvät tehtävät.

27 § Ehdokasasettelu

Yksilövalittajat pitävät ongelmallisena, että saamelaiskäräjälain yhteydessä ei ole pohdittu parlamentarismien kehittämistä saamelaiskäräjillä, vaan ehdokasasettelu tapahtuu kuten aiemminkin vain yksilötasolla. Parlamentarismien kehittäminen tehostaisi saamelaiskäräjien politiikkaa, äänestäjien oikeusturvaa sekä mahdollistaisi poliittisen keskustelun jo ennen vaaleja saamelaiskäräjien linjasta nykyistä avoimemmin. Nykyisin vaalien jälkeen poliittinen keskustelu käydään äänestäjiltä salassa ja saamelaiskäräjät jakaantuu erilaisiin ryhmittymiin, joiden väliset erot ja toiminta jäävät äänestäjiltä piiloon. Edustuspaikkojen jakautumisesta, poliittisista linjoista sovitaan etukäteen ennen kokousta, eivätkä äänestäjät saa tietää miksi tallaisiin ratkaisuihin on päädytty.

Olisikin tärkeää, että ehdokkaita voisivat asettaa esim. siidat, listat, saamelaisyhdistykset tai niiden yhteenliittymät. Äänestysprosentti saamelaiskäräjävaaleissa on ollut viime vaaleissa verrattain alhainen. Olisi mahdollista, että äänestysaktiivisuus lisääntyisi, mikäli vaalijärjestelmää muutettaisiin aidosti edustukselliseksi siten, että äänestäjä voisi äänestämällä vaikuttaa saamelaiskäräjien poliittiseen linjaan ja olla tietoinen ennen vaaleja, millainen poliittinen linja hänen valitsemallaan ryhmittymällä on ja tietoa myös siitä, minkälaisen kumppanien kanssa edustaja aikoo edistää poliittista linjaansa. Äänestäjät voisivat vaikuttaa täten myös siihen, kenestä tulee saamelaiskäräjien puheenjohtaja, kun ennen vaaleja olisi avoimesti tiedossa, ketkä pyrkivät puheenjohtajaksi ja keiden tuki heillä on käytettävissään.

28 § Saamelaiskäräjävaalien ajankohta

Saamelaiskäräjävaalien ajankohta ja toimikauden pituus olisi tarkoituksenmukaisinta ensisijaisesti asettaa seuraamaan eduskunnan aikataulua. Saamelaiskäräjien toiminnan kannalta on haasteellista, että eduskunta ja hallitus vaihtuvat kesken saamelaiskäräjien toimikauden ja tämä hidastaa ja vaikeuttaa saamelaisten aseman systemaattista kehitystä ja yhteistyötä hallituksen kanssa.

Toimikunnassa esitetty Saamelaiskäräjien kanta, että vaalikausi jaksotettaisiin Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien vaalikausien mukaisesti on myöskin pohdinnan arvoinen asia, mutta jotta esityksellä olisi käytännön merkitystä, tulisi saamelaisen parlamentaarisen neuvoston asemaa vahvistaa. Suomen saamelaiskäräjien toiminnan kannalta vaalit, jotka järjestettäisiin samaan aikaan eduskuntavaalien aikaan, mahdollistaisi tehokkaamman edunvalvonnan aina hallitusohjelman laadinnasta sen toimeenpanon.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan vaalien ajankohdasta ja toimikauden pituudesta tulisi säätää tässä yhteydessä.

5 luku Muutoksenhaku vaaliluetteloa koskevissa asioissa

Toimikunta esittää, että muutoksenhaluelimen osalta edellytetään lautakunnan puheenjohtajalta ja lakimiesjäseneltä tuomarin virkaan oikeuttavan tutkinnon suorittamisen ja asiantuntijajäsenten tulisi olla perehtyneitä muutoksenhakulautakunnan toimialaan eli saamelaiskäräjien vaaliluettelasioihin. Muutoksenhakulautakuntaan kuulumisen edellytyksenä ei olisi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon merkittynä oleminen. Tämän tarkoituksena on korostaa osaltaan muutoksenhakulautakunnan tehtävään vaadittavan erityisosaamisen merkitystä. Riippumattomana lainkäyttöelimenä muutoksenhakulautakunnan tehtävänä ei olisi toteuttaa saamelaisten niin sanottua ryhmähyväksyntää vaan valvoa yksilön oikeusturvan toteutumista. Momentin mukaan valtioneuvosto asettaisi muutoksenhakulautakunnan saamelaiskäräjien ehdotuksesta kuudeksi vuodeksi kerrallaan.

Toimikunnan esitys muutoksenhausta on yksilövalittajien näkemyksen mukaan luonteeltaan ongelmallinen. Korkeimman hallinto-oikeuden säilyttämistä viimeisenä muutoksenhakuelimenä perustellaan mm. oikeudella oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut osoittavat, että saamelaiset eivät ole saaneet oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskien saamelaismääritelmää ja vaaliluetteloon hakeutumista. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan valitusoikeus KHO:lle voi säilyä korkeintaan saamelaismääritelmän osalta teknisenä valitusoikeutena. Se tarkoittaisi sitä, että vaaliluetteloon hakeutunut voisi hakea valitusoikeutta vain hallintolain mukaisissa asioissa, mutta itse saamelaiskäräjien vaaliluetteloon kuulumisen edellytyksiä KHO ei enää arvioisi. Mikäli hallinnollinen menettelyvirhe olisi tapahtunut, KHO palauttaisi asian vaalilautakunnalle.

Muutoksenhakuelimen tehtävät ovat ongelmallisia, koska sen tehtävänä on valvoa yksilön oikeusturvaa eli tarkastella asiakokonaisuutta vain yksilön kannalta. Vaaliluetteloon kuulumisen tai kuulumattomuus ei ole vain yksilön oikeusturvaan kuuluva asiakokonaisuus, vaan sillä on kollektiivinen ulottuvuus koko saamen kansalle. Vaaliluetteloon kuulumisessa/ kuulumattomuudessa on keskeinen merkitys koko saamen kansan tulevaisuudelle. Muutoksenhakuelimestä puuttuu vaaliluetteloon kuulumiseen olennaisen yhteisön ryhmähyväksyntä ja kollektiivisuuden ulottuvuus. Muutoksenhakuelimen työ on myös hyvin vaikeaa, koska hallituksen esitys/laki eivät ohjeista tarkemmin, millaisia todisteita voidaan esittää kielitaidosta. Vaarana on, että jos elimen tehtävä rajataan vain yksilön oikeusturvaan kuuluvaksi, saamen kansan oikeusturvan edunvalvonta unohtuu.

Yksilövalittajat kiinnittävät huomiota myös siihen, että muutoksenhakuelin olisi tehtäviensä ja asettamistavan johdosta tuomioistuinlaitos. Nykyisin valituksia käsitellään yhdessä oikeusasteessa (KHO), työryhmän ehdotus tarkoittaisi, että valitukset käsiteltäisiin kahdessa oikeusasteessa. Tämä korostaa asiakokonaisuuden juridista ulottuvuutta tarpeettomasti.

Muutoksenhakuelimen osalta kokoonpanossa edellytetään yhden lakimiehen ja kahden saamelaisten olosuhteiden asiantuntijaa olevan jäsenenä. Muutoksenhakuelin joutuu arvioimaan myös kielitodistusten riittävyyttä ja subjektiivista käsitystä saamelaisuudesta ja analogisesti vaalilautakunnan kokoonpanon suhteen muutoksenhakuelimessä tulee olla saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin asiantuntemusta. Yksilövalittajien käsityksen mukaan tulisi selvittää tarkemmin myös sitä, mitä saamelaisten olosuhteiden asiantuntemus käytännössä tarkoittaa, koska käsite on epäselvä. Onko kyse akateemisesti koulutetusta saamelaiskulttuurin tutkijasta vai saamelaiskulttuurin sisäisestä asiantuntemuksesta, esimerkiksi saamelaisten perinteisestä tiedosta? Muutoksenhakuelimen kokoonpano on hyvin suppea, ottaen huomioon, että elimessä tulee olla asiantuntemusta juridiikasta, saamelaiskulttuurista ja saamen kielestä. Kokoonpanon laajentamista olisi tärkeää laajentaa tältä osin ja tarkentaa jäseniltä vaadittavaa asiantuntemusta.

Yksilövalittajien mukaan on asianmukaista, että saamelaiskäräjien hallitus ei enää käsittele valituksia, mutta esitetyssä muodossaan muutoksenhakuelin ei tue saamelaisten itsemääräämisoikeutta eikä varmista sitä, että saamelaiskulttuurin asiantuntemus tulee huomioiduksi muutoksenhakulautakunnan työssä. Toimikunnan esityksessä korostuu lain § 3 ennen kaikkea juridisena oikeutena, vaikka kyse on kulttuurista, kielestä ja identiteetistä ja saamelaiskulttuurin ytimeen kuuluvasta asiakokonaisuudesta, joka todistetaan elämällä saamelaisen elämäntavan mukaisesti osana saamelaisyhteisöä sukupolvittaisena jatkumona. Vaaleissa äänioikeutetun saamelaisen ja sen todistaminen on etääntynyt hyvin kauas saamelaiskulttuurin perinteistä ja perinteisestä yhteisöjärjestelmästä, mikä ei tue lain tavoitetta turvata saamelaisten itsemääräämisoikeutta kansana. Muutoksenhaun osalta on huomioitava, että olisi tarkoituksenmukaista säätää karenssiajat, mikäli muutoksenhakulautakuntaan nimetään vaalilautakunnan esittelijä/saamelaiskäräjien lakimiessihteeri. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan kaikissa saamelaiskäräjien yhteydessä toimivissa elimissä tulee olla jäsenenä vain saamelaisia ja muutoksenhakulautakuntaan tulisi valita vain saamelaisia.

Yksilövalittajilla kysymyksiä herättää myös muutoksenhakulautakuntaelimen nimi. Miksi on valittu tallainen saamelaiskäräjien lautakuntiin rinnastettava nimi, kun muutoksenhakuelin on selkeästi osa oikeuslaitosta? Toimikunta mm. kirjoittaa, että muutoksenhakulautakunta vahvistaisi lautakunnan riippumattomuutta lainkäyttöelimenä. Koska lautakunta on selkeästi osa oikeuslaitosta, vaikutusoikeus KHO:lle tulee poistaa, mikäli muutoksenhakuelin pidetään varsinaisessa lakiesityksessä voimassa. Muutoksenhakuelin ei sellaisenaan ole kannatettava ja sen tehtäviin ja rooliin tulisi tehdä tarkennuksia yksilövalittajien esittämällä tavalla.

Toimikunta perustelee edelleen valitusoikeutta KHO:hon seuraavasti: valituslupahakemuksessa olisi esitetty perusteltu väite päätöksen perustumisesta mielivaltaan tai syrjintään. ...Syrjintäväitteen esittäjä voisi sen sijaan verrata omaa tilannettaan esimerkiksi lain 3 §:ssä esitettyihin kriteereihin. Yksilövalittajien mukaan esityksen perustelut osoittavat osaltaan epäluottamusta saamelaisyhteisöä sekä saamelaisten itsemääräämisoikeutta kohtaan: saamelaiset eivät pysty hoitamaan omia sisäisiä asioitaan ilman valtiollisen tuomioistuinlaitoksen analyysiä. Käytännössä lain perusteluosa mahdollistaa valituksen hakemisen KHO:lta kaikissa vaaliluettelon hakeutumiseen liittymissä seikoissa, koska kaikki KHO:lle nykyisin tulevat valitukset perustuvat siihen, että saamelaiskäräjien on tulkittu syrjineen vaaliluetteloon haluavia henkilöä ja tulkinneen lain § 3 virheellisesti.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan muutoksenhakulautakunnan nimeä, jäsenien valitsemisperustetta ja tehtäviä tulee muuttaa ja poistaa valitusoikeus KHO:lle.

6 luku Erinäiset säännökset

Aloite-oikeus

Yksilövalittajat kiinnittävät huomiota siihen, että vaatimus 250 äänioikeutetun saamelaisen allekirjoituksesta aloitteen tekemistä varten on verrattain korkea. Käytännössä esimerkiksi Vuotson alueen saamelaiset eivät voi tehdä omaa aluettaan koskevaa aloitetta, koska alueella ei ole nykyisin riittävästi saamelaisia aloiteoikeuden käyttämiseen. Yksittäiset siidat eivät myöskään voisi tehdä aloitteita. Saamelaiset asuvat myös laajalla maantieteellisellä alueella, joten aloitteen tekeminen tulisi olla mahdollista myös sähköisesti. Allekirjoitusten kerääminen olisi muussa tapauksessa hidasta ja myös kallistakin, koska allekirjoituksia pitäisi kerätä laajalta maantieteelliseltä alueelta.

Yksilövalittajat kiinnittävät lisäksi huomiota siihen, että inarin- ja kolttasaamelaisilla on hyvin vaikea saada omaa yhteisöään koskevissa asioissa 250 äänioikeutetun saamelaisen allekirjoitusta näiden ryhmien pienen koon johdosta. Samoin esimerkiksi yhdistyksillä on hyvin vaikea tehdä aloitteita, koska Suomen saamelaisten kotiseutualueella on hyvin harvinaista että saamelaisyhdistyksellä olisi näin runsaasti jäseniä, mitä aloiteoikeuden käyttäminen edellyttää.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan aloiteoikeus tulisi olla 50 saamelaisella. Koska vaadittujen allekirjoitusten määrä (250) on korkea, aloiteoikeuden käyttäminen on todennäköisesti hyvin vähäistä, eikä aloiteoikeus palvele täten tarkoitustaan.

Rikoslain 40 luvun 11 §

-

Muita huomioita

Esityksen vaikutusten arviointi

Työryhmän on arvioinut vaikutukset myönteiseksi. Arvion mukaan Esitys toteuttaa perustuslain 22 §:n, 17 §:n 3 momentin ja 121 §:n 4 momentin säännöksiä. Yksilövalittajien näkemyksen mukaan esitys ei toteuta perustuslain säännöksiä lain 3 § osalta.

Vaikutustenarvioinnissa on seuraava kappale: 4.2.6 Taloudelliset vaikutukset Ehdotus tähtää saamelaisen alkuperäiskansan itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen ja saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien tähänastista johdonmukaisempaan toteuttamiseen. Lainmuutoksilla arvioidaan olevan myönteisiä vaikutuksia saamelaiskäräjien toimintakykyyn, millä voidaan puolestaan arvioida olevan myönteisiä vaikutuksia saamelaisten hyvinvoinnille. Tämän voidaan katsoa välillisesti johtavan myönteisiin kansantaloudellisiin vaikutuksiin muun muassa perinteisiin elinkeinoihin kohdistuvien myönteisten vaikutusten kautta.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan kappaleessa ei käsitellä lainkaan esityksen taloudellisia vaikutuksia. Oletetut hyvinvointivaikutukset ovat hyvin spekulatiivisia ja ne tulisi poistaa. Saamelaiskäräjien toimintakyvyllä ei ole vaikutusta saamelaisten hyvinvointiin. Myönteiset

kansantaloudelliset vaikutukset saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin ovat erityisen spekulatiivisia ja tulisi poistaa asiattomina. Toimikunnan esitys ei käsittele saamelaisten perinteisiä elinkeinoja eikä esitä parannuksia niiden asemaan, resursointiin tai harjoittamisedellytyksiin. Yksilövalittajat kiinnittävät lisäksi huomiota siihen, että hyväksytty sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus ei lisää saamelaisten itsemääräämisoikeutta saamelaiskulttuurin mukaisiin ja saamenkielisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin.

Lakiesityksen taloudelliset vaikutukset saamelaiskäräjien toimintaan on arvioitu vaaleihin, uusiin elimiin, varapuheenjohtajien palkkaukseen, lisääntyneisiin henkilöstö, käänös- ja matkakuluihin, ja arvioitu lisärahoituksen tarve on 780 000 euroa. Vaikka saamelaiskäräjille esitetään laintasoista tehtävää saamenopetukseen liittyen, tähän työhön ei esitetä varattavan resursseja.

Saamelaiskäräjille arvioidut lisäresurssit ovat realistisia. Saamelaiskäräjien toiminnan resursointi on lisääntynyt 2000-luvulla ja yhtenä merkittävänä rahoituksen määrään vaikuttavana seikkana on saamelaiskulttuurikeskus Sajoksen rakentaminen. Saamelaiskulttuurin, saamenkielisten palvelujen ja saamenkielisen oppimateriaalituotannon rahoitus ei ole lisääntynyt samassa yhteydessä vaan pysynyt saman tasoisena koko 2000-luvun. Saamelaiskäräjien legitimitettiin saamelaisyhteisön edessä vaikuttaa myös se, miten saamelaiskulttuurin ja saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon ylläpitämiseen varatut määrärahat käytetään ja jaetaan. Hallinnon resursointi on perusteltua saamelaiskäräjien toiminnan kehittämiseksi, mutta hallinnon resursointi ilman, että kehitetään ja lisäresursoidaan saamelaiskulttuurin säilyttämiseksi ja edistämiseksi tehtävää konkreettista ruohonjuuritason työtä, ei ole perusteltua ja herättää kritiikkiä saamelaisyhteisön keskuudessa. Saamelaiskulttuuri ja kielet ovat edelleen uhanalaisessa asemassa, eikä saamelaiskäräjien toimintaa kehittämällä ja resursoimalla ja viranomaisen neuvotteluelvoitteen kiristämällä pystytä turvaamaan saamen kielen ja kulttuurin säilymistä Suomessa, vaan siihen tarvitaan konkreettisia toimia.

Yksilövalittajien näkemyksen mukaan lailla ei ole tarpeen säätää saamelaiskäräjien varapuheenjohtajien tehtävien päätoimisuudesta vaan tämä asia kuuluu saamelaiskäräjien itsenäiseen päätösvaltaan ja työjärjestyksessä ratkaistavaksi asiaksi.

Mietinnön sivulla 73 todetaan ristiriitaisesti esitykseen nähden, että johtolankana eri vaihtoehtojen punninnassa on pidetty saamelaisten oikeutta määrätä omasta identiteetistään tai jäsenyydestään tapojensa ja perinteidensä mukaisesti sekä oikeutta määrätä toimielintensä rakenteet ja valita niiden jäsenet omia menettelyjään noudattaen.

Yksilövalittajien mukaan tämä lause antaa virheellisen ja liian myönteisen kuvan saamelaiskäräjälakiesityksestä. Saamelaiskäräjät elimenä ei perustu saamelaiseen yhteisöjärjestelmään, vaan se on sovellus suomalaisesta edustuksellisesta elimestä. Lakiesitys ei anna saamelaisille mahdollisuutta päättää omasta identiteetistään tai jäsenyydestään omien tapojen mukaisesti, koska saamelaista ja saamelaisuutta ei määritellä lainsäädännössä. Saamelaisilla ei ole perinteitä vaaleissa äänioikeutettujen henkilöiden valitsemisessa tai antamalla oikeusjärjestelmän päättää, kuka on saamelainen kirjallisten todisteiden perusteella.

Saamelaiskäräjälain muutos on todella tarpeellinen, mutta hallituksen esitystekstin tulee pohjautua tosiasioihin, ei korulauseisiin. Mikäli saamelaiskäräjien toimintaa haluttaisiin kehittää aidosti saamelaiseen perinteiseen yhteisöjärjestelmään pohjautuvaksi, tulisi siitajärjestelmä olla saamelaiskäräjien edustuksellisuuden perustana, ei kunnittainen jako.

Yksilövalittajien osallisuus YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisujen toimenpänön ja saamelaiskäräjälain uudistamistyöhön

Yksilövalittajat toistavat edelleen olevansa halukkaita osallistumaan YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisujen toimeenpänön ja saamelaiskäräjälain uudistamistyöhön. Yksilövalittajat toivovat, että YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut otetaan kokonaisuudessaan lain uudistamisen perustaksi.

Yksilövalittajien/asiamiehen huomiöt toimikunnan jäsen Juha Joonan eriävään mielipiteeseen saamelaiskäräjälakitoimikunnan mietinnössä

Yleisesti

Näkkäljärvi et al yksilövalittajat, jossa Sámi Árvvut ry. on asiamiehenä (myöh. asiamies) on kiinnittänyt huomiota, että Suomen Keskustapuoluetta toimikunnassa edustaneen Juha Joonan eriävä mielipide on toistunut useissa yksityishenkilöiden lausunnoissa toimikunnan esityksestä saamelaiskäräjälaiksi. Juha Joonan eriävä mielipide pitää sisällään vakavia asiavirheitä ja syytöksiä yksilövalittajia ja heidän asiamiestään vastaan, jonka johdosta nämä virheet joudumme oikaisemaan.

Tieteellisen koulutuksen saanut Joonan eriävässä mielipiteessään väittää ilmeisen tarkoituksellisesti professori Martin Scheinin toimineen asiamiehenä valituksessa Näkkäljärvi et al vs. Suomi. Virheelliset viittaukset eivät voi olla huolimattomuutta, koska asiamiehet tulevat selkeästi ilmi keskeisistä asiapapereista. Virheellisen viittauksen funktio on ilmeisesti joku muu. Yksilövalittajien asiamiehenä on toiminut Sámi Árvvut ry. Valitus ihmisoikeuskomitealle ja sen jälkeinen prosessi on tehty täysin ilman yhteiskunnallista tukea. Sanila-Aikio vs. Suomi valituksessa asiamiehenä on toiminut professori Scheinin ja kumpikin valitus on tehty toisistaan riippumatta.

Ohessa käsitellään Joonan eriävää mielipidettä hänen kirjoituksensa otsikoinnin mukaisesti.

Joonan eriävän mielipiteen tarkastelua

Saamelaismääritelmän oikeudellinen viitekehys

Joonan eriävässä mielipiteessä korostuu epätieteellisesti saamelaisuuden irrottaminen saamelaiskulttuurista ja saamelaisuuden käsitteleminen alueellisena, verotuksellisena ja historiallisena kysymyksenä. Joonan ei missään vaiheessa selvitä, mitä saamelaiskulttuuri on. Saamelaismääritelmä ei ole irrallinen käsite saamelaiskulttuurista. Kumpikaan ei säily ilman toista.

Joona väittää saamelaisuuden käytännössä siirtyvän verenperintönä ihmisille, jotka ovat olleet nk. verolappalaisten jälkeläisiä. Joona tukijana tulee pystyä ymmärtämään, että verotus- ja henkikirjamerkinnet on tehty verotus- ja valtiollisessa tilastointitarkoituksessa, eivätkä ne ole etnisiä merkintöjä. Joona viittaa eriävässä mielipiteessään perustuslain §:ään 17. 3, jonka mukaan saamelaisilla on oikeus alkuperäiskansana omaan kieleen ja kulttuuriin. Saamelaisuus on perustuslaissa sidottu konkreettisesti saamen kieleen ja kulttuuriin tarkoittaen sitä, että saamen kielen ja kulttuurin tulee pystyä määrittämään. Perustuslain määritelmä lähtee siitä, että saamelaiset ovat oma etninen ryhmä, joka eroaa kieleltään ja kulttuuriltaan suomalaisista ja muista ryhmistä. Joona ei eriävässä mielipiteessään selvennä sitä, miten hänen edustamansa lappalaiset eroavat kieleltään ja kulttuuriltaan muusta Suomen väestöstä. On hyvä palauttaa mieliin, että nykyisen suomalaisen väestön edeltävissä sukupolvissa on ollut niin viikinkejä, naapurikansojen edustaja ja kaukaisempienkin kansojen edustaja. Nämä seikat ovat mielenkiintoisia sukututkimuksen teemoja, mutta esimerkiksi se, että henkilön isoisoisoisoisa tai -äiti on ollut esimerkiksi ruotsalainen aatelinen, ei tee hänen jälkeläisistään ruotsalaisia.

Joona selostaa ILO 169 -alkuperäiskansasopimuksen nro:a 169, joka on siltä osin merkityksetön, että Suomi ei ole sitä ratifioinut, ei sovelle eikä sitä toimeenpane. Joona mm. kirjoittaa, että ” Kysymys on siis siitä, että ILO-sopimuksen edellyttämä polveutumiskriteeri koskee

niitä henkilöitä, jotka polveutuvat alueella 1600- ja 1700-luvuilla eläneistä saamelaisista.”. ILO 169-sopimus ei sisällä minkäänlaista vuosilukumääritelmää ja Joonan päätelmä on mielivaltainen ja hän tulkitsee hyvin virheellisesti ILO 169-sopimusta, sen tarkoitusta ja soveltamisalaa. Joona tulkitsee ILO 169-sopimuksen alkuperäiskansamääritelmää valikoiden. Joona käsityksen mukaan ILO 169-sopimuksen tarkoitus olisi etsiä menneisyydestä ns. polveutumisen kautta ne yksilöt, joita sopimus koskisi, sivuuttaen ILO-sopimuksen selkeän kriteerin siitä, että ryhmien on oltava omaleimaisia. Joona ei ole pystynyt selvittämään, miten viranomaisasiakirjoihin lappalaisiksi merkityt henkilöt muodostavat omaleimaisen kulttuurisen ja etnisen ryhmän. ILO-sopimuksen mukaan sopimus kohdistuu ryhmään ”peoples”, ei sen yksilöihin. ILO:n 169-alkuperäiskansasopimuksen mukaan sopimus koskee alkuperäis- ja heimokansoja, jotka täyttävät seuraavat tunnusmerkit: A) alkuperäisyys eli läsnäolo tietyllä maantieteellisellä alueella ennen kolonisaatiota, ts. muita väestöryhmiä mutta erityisesti ennen nykyistä valtaväestöä. Toisin sanoen olennaista on kulttuurinen läsnäolo tietyllä alueella; B) alistainen asema suhteessa valtaväestöön; enemmistönä tai alueellaan ainoana kansana elävä väestö ei ILO 169-sopimuksen käsitteistön mukaan ole alkuperäiskansaa, eivät myöskään alueelle myöhemmin siirtyneiden valtaväestöön kuuluneiden tulijoiden nykyiset perilliset; C) omaleimaisuus suhteessa muihin väestöryhmiin. Se tarkoittaa kulttuurisen omaleimaisuuden tunnustamista ja suojaamista itseisarvona ja tarve suojata niiden jatkuminen ja siirtyminen jälkipolville. Ryhmän/kansan on kokonaan tai osittain tullut säilyttää poliittiset, taloudelliset ja sosiaaliset instituutionsa, kieli eräänä sosiaalisen instituution ratkaisevana perustana; D) jatkuvuus historiallisesta ”alkuperäisyyden tilasta” nykypäivään ja tulevaisuuteen eli ryhmä on onnistunut säilyttämään omaleimaisen kulttuurinsa nykypäivään ja haluaa sen siirtyvän myös jälkipolville. Kadonneet kulttuurit eivät siis kuulu ILO-sopimuksen tunnusmerkistöön, eikä sopimus niitä suojaa ja E) kollektiivinen itseidentifikaatio: yhden yksilön tai perheen näkemys ei ole tunnusmerkistössä ratkaiseva. ILO-sopimus lähtee yksiselitteisesti kollektiivisesta itseidentifikaatiosta.

Historialliset tapahtumat ja väestöryhmät

Joona ulottaa historiallisen tarkastelunsa 1700-luvulle ja kirjoittaa ikään kuin Suomen saamelaisten kotiseutualueella ei olisi ollut saamelaisasutusta tätä ennen. Tämä on hyvin suuri historian vääristäminen. Arkeologiset, asiakirjalähteet ja saamelaisten perimätieto kuvaavat hyvin yksiselitteisesti, että saamelaisasutus on ollut Suomessa hyvin laajaa ja historiallisesti jatkuvaa. Perinteiset saamelaisten asuma-alueet ovat ulottuneet eteläisintä Suomea myöten. Joona tulkitsee, että käytännössä koko Lappi olisi saamelaisten perinteistä asuma-aluetta. Toki näin on ollutkin historiallisesti, mutta uudisasutuksen myötä saamelaiset siirtyivät yhä pohjoisemmaksi ja säilyttäen kielensä ja kulttuurinsa nykyisellä saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaiskulttuurin suojeleminen lähtee elävästä saamelaiskulttuurista. Siitä seuraa mielivalta, jos valitaan jonkin historian aikana olleet rajat saamelaisten kotiseutualueen rajoiksi, joilla ei ole enää yhteyttä saamelaiskulttuuriin.

Asiamies kiinnittää edelleen huomiota siihen, että Strömstadin rajasopimukseen ja rajasulkuihin asti liikkuminen pohjoisella alueella oli vapaata kalastuksen, poronhoidon ja pyynnin johdosta. Liikkuminen eri alueilla on perustunut vuotuismuuttojärjestelmään, nomadismiin ja resurssien kestävään ja monipuoliseen hyödyntämiseen. Saamelaiset ovat asuttaneet Sápmiksi kutsuttua aluetta kauan ennen kansallisvaltioiden syntyä. Menneisyyttä ei voi tulkita uudelleen nykyisen Suomen valtionrajojen perustalta eikä historiaa voi palauttaa nykyaikaan. Menneisyyden katsomiseen sijasta pitää katsoa eteenpäin ja luoda edellytykset sille, että saamelaiset voivat elää ja ylläpitää omaa elämänmuotoaan ja kulttuuriaan tulevaisuuteen nähden. Menneisyyden ja 1700- ja 1800-lukujen sijaan tulee katsoa 2100-luvulle ja nykyisiin lapsiimme ja nuoriimme. Menneisyyttä käsitellään Suomen valtion totuus- ja sovintokomissiossa, mikäli sen työ alkaa etenemään.

Joona viittaa v. 1962 väestötieteelliseen tutkimukseen, joka on ollut pohjana saamelaisvaltuuskunnan vaaliluettelolle väittäen selvitystä virheelliseksi. On selvää, että selvitys ei ole ollut sataprosenttisen kattava – mikään selvitys ei voi sitä olla, mutta Joonan pitäisi hyvin tietää, että valtuuskunnan vaaliluetteloon ja sen seuraajaan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon on voinut hakeutua joka neljäs vuosi ja kaikki etniset saamelaiset ovat halutessaan päässeet vaaliluetteloon.

Lappalaisperuste

Joona kirjoittelee tässä yhteydessä erittäin laveasti ja luovasti lappalaisperusteesta. On hankala ymmärtää, miten esimerkiksi hänen väitteensä ” Norjan porosaamelaisten suuret porotokat taas hävittivät peuranpyynnin, mikä oli siihen asti ollut metsäsaamelaisten toimeentulon perusta” liittyy käsillä olevaan lakiehdotukseen. Tämä väite on hyvin spekulatiivinen ja yksinkertaistettu. Peurakantaan vaikutti toki poronhoito, mutta ennen kaikkea peuranpyynti, jota harjoitettiin aina 1800-luvulle niin saamelaisten, suomalaisten kuin naapurikansojen toimesta. DNA-tutkimusten

perusteella ei ole selvää, että nykyinen poro olisi kesytetty tunturipeurasta vaan mahdollisesti nykyinen porokanta olisi kesytetty eri lajista kuin tunturipeura. Ilmeisesti Joona haluaa väitteillään vain mustamaalta porosaamelaiskulttuuria, koska mitään muuta funktiota tällaisilla kirjoituksilla ei ole saamelaiskäräjälakiin liittyen.

Joona kirjoittaa, että ”Nämä metsäsaamelaiset olivat se saamelaisryhmä, joiden kohtelu on hyvin perustein rinnastettavissa siihen kohteluun, mitä alkuperäiskansa ovat joutuneet kohtaamaan eri aikoina eri puolilla maailmaa.” Oletettujen metsäsaamelaisten oletetusta kaltoin kohtelusta ei ole olemassa tutkimustietoa. Tiedossa on, että saamen kieliä ja samalla kulttuureja on kuollut historian saatossa eri syistä, mutta näitä kulttuureja ei voida enää saada takaisin ja nämä kadonneet kulttuurit kuuluvat historiaan, eikä niillä ole merkitystä saamelaiskäräjälain käsittelyssä. Saamelaiskäräjälaissa on kyse elävien ihmisten oikeuksista, ei edesmenneiden ihmisten, kansojen tai kulttuurien.

Saamelaismääritelmä ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset

Joona kirjoittaa, että YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut yksilövalituksissa Näkkäljärvi et al vs. Suomi ja Sanila-Aikio vs. Suomi olisivat kannanottoja. Ne eivät ole kannanottoja, vaan ihmisoikeuskomitean juridisia ratkaisuja, joissa komitea on todennut Suomen rikkoneen ratifioimansa YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta.

Joonalle vaikuttaa olevan yllätys miten päätöksenteko tapahtuu juridisissa asioissa: asia ratkaistaan vastapuolia kuullen ja yksilövalituksissa vastapuolina ovat valittajat ja sopimuksen ratifioinut valtio, eli tässä tapauksessa Suomi. Tämän faktan ihmettely vaikuttaa erikoiselta, ottaen huomioon että Joona on saanut oikeustieteellisen koulutuksen. Tällainen retorinen ”tietämättömäksi heittäytyminen” on toki tunnettu populistinen vaikuttamiskeino. Joona kirjoittaa: ”Valittajien informaatio on taas ollut hyvin yksipuolista ja eräiltä osin jopa tosiasioita vastaamatonta.

Mikään ei myöskään viittaa siihen, että kukaan komitean jäsenistä olisi perehtynyt Suomen saamelaismääritelmä-kysymykseen, esimerkiksi kirjoittamalla siitä.” Joona ei ole pystynyt osoittamaan, mitä virheellisiä tietoja ihmisoikeuskomitealla olisi toimitettu. Joona päinvastoin omassa kirjelmässään tuo esille virheellistä tietoa. Joona vaikuttaa ymmärtäneen koko asiakokonaisuuden virheellisesti. Kyseessä ei ole tapaus, jossa käsitellään virheellisesti saamelaiskäräjien vaaliluettelon merkittyjen henkilöiden oikeuksia, vaan saamelaisten oikeutta saamelaisuuteen ja omaan edustukselliseen elimeen. YK:n ihmisoikeuskomitean päätöksissä on kyse oikeudesta ylläpitää ja säilyttää saamelaisuutta, jota ihmisoikeuskomitean mukaan uhkaa saamelaismääritelmä ja sen tulkinta. Voidaan tulkita, että ihmisoikeuskomitean ratkaisujen mukaan Suomi on menetellyt virheellisesti sekä saamelaisia että myös vaaliluettelon virheellisesti merkityjä kohtaan. Vaaliluettelon virheellisesti merkityille henkilöille on annettu väärä etninen profiili. Joonan kritisoi ihmisoikeuskomitean jäsenten asiantuntemusta ratkaista yksilövalituksia saamelaismääritelmään liittyen. Tällainen arvostelu kansallisella tasolla on loukkaavaa ihmisoikeuskomitean jäseniä kohtana, erityisesti koska se on kirjattu viralliseen toimikunnan

mietintöön. Ihmisoikeuskomitean jäsenillä ei ole mahdollisuuksia puolustautua. Komitean jäsenet on valittu tehtäviin korkean juridisen ja ihmisoikeusasiaosaamisen johdosta. Tällaista asiantuntemusta ei edellytetä edes Suomessa oikeusasteilta, jotka käsittelevät saamelaismääritelmää tai saamelaisten oikeutta. Korkeimmassa hallinto-oikeudessa ei ole mm. jäsenenä Suomen saamelaismääritelmästä kirjottaneita, saamelaiskulttuurin asiantuntijoita tai sitä tutkineita henkilöitä. Saamelaismääritelmästä voidaan kirjoittaa useasta eri näkökulmasta, tarkoituksellisesti, juridisesti, poliittisesti tai pamflettimaisesti eikä se, että henkilö on kirjoittanut saamelaismääritelmästä tee hänestä välttämättä sen asiantuntijaa. On mahdoton ajatus, että 16-jäsenisessä YKn ihmisoikeuskomiteassa olisi yksityiskohtaista tietoa jokaisen maailman noin 5000 alkuperäiskansan etnisyydestä ja alkuperäiskansan määritelmästä. Tällainen harhauttaminen ja asian vierestä kirjoittaminen ei ole asianmukaista.

Joona kirjoittaa hyvin pitkästi haluten mitätöidä YK:n ihmisoikeuskomitean ratkaisut ja niiden merkitykset ja murentaa suomalaista perusoikeusjärjestelmää ja kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen merkitystä. Tämä on hyvin valitettavaa ja poliittista.

Norjan saamelaismääritelmä

Norjan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon ei ole otettu kaikkia halukkaita, toisin kuin Joona väittää. Norjan saamelaismääritelmä ja Saamelaiskäräjien asema poikkeavat merkittävästi Suomen vastaavista. Norjan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon kuuluu vain osa saamelaisista. Kun saamelaisia arvioidaan eri lähteistä riippuen Norjassa olevan 60 000–100 000, vaaliluetteloon kuuluu n. 17 % - 28 % saamelaisista, joten ei voida todentaa, että Norjan saamelaismääritelmällä on Norjan saamelaisten enemmistön tuki ja hyväksyntä. Koska saamelaisilla on laajempi itsehallinto elinkeinoaan koskevissa asioissa kuin Suomessa, Norjan saamelaiskäräjillä ei ole vastaavan laajaa merkitystä Norjan saamelaisten elämässä kuin Suomen saamelaiskäräjillä.

Yhteenvetoa

Joona kirjoittaa ”Kärjistetyn esimerkin mukaan helsinkiläinen pankinjohtaja, jolla on ainoastaan yksi jo 1800-luvulla elänyt esi-isä, jonka on vuoden 1962 haastatteluissa ilmoitettu oppineen saamen kielen ensimmäisenä kielenään, voi olla merkitty saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Niin myös kaikki hänen jälkeläisensä. Toisaalta sellainen savukoskelainen poromies, joka pitää itseään saamelaisena ja polveutuu kaikkien neljän

isovanhemman kautta alueen alkuperäisistä saamelaisista, ei pääse vaaliluetteloon.” Joonalla on ilmeisesti sisäistä tietoa salassa pidettävästä Saamelaiskäräjien vaaliluettelosta ja siihen kuuluvista henkilöistä. Yksilövalittajien/asiemiehen käsityksen mukaan vaaliluettelossa ei olisi ihmisten ammatteja merkittynä. Emme voi ottaa kantaa siihen, mistä Joonalla on tietonsa saanut, ovatko ne oikeita ja mitä hän tällä viittauksella haluaa tuoda esille. Yleisellä tasolla voidaan todeta, että saamelaiselinkeinon harjoittaminen eikä tietyllä alueella asuminen tee kenestäkään saamelaista. Jos kaikki kyseisen henkilön isovanhemmat ovat puhuneet todistetusti ensimmäisenä kielenään saamea tai ovat olleet vaaliluettelossa, henkilö pääsee vaaliluetteloön automaattisesti.

Lopuksi Joonalla valittelee, että toimikunta ei ole kuullut hänen tärkeimpinään pitämiä tahoja. Hän toteaa erityisesti, että inarinsaamelaisten edustajia olisi tullut kuulla. Yksilövalittajat/asiemies toteaa, että Suomen saamelaiskäräjälain mukaan Saamelaiskäräjät edustaa tehtävissään kuuluvissa asioissa saamelaisia, eli myös inarinsaamelaisia.

Joonan eriävä mielipide herättää kokonaisuudessaan kysymyksen hänen motiiveistaan. Hän on allekirjoittanut eriävän mielipiteen sekä oikeustieteen tohtorina että toimikunnan jäsenenä, eli keskustan edustajana. Eriävä mielipide on luonteeltaan poliittinen ja yksipuolinen, eikä täytä tieteellisen kirjoituksen tunnusmerkistöä. On merkillepantavaa, että Joonalla väittää sekä ihmisoikeuskomitean että yksilövalittajien antaneen yksipuolista ja virheellistä tietoa, mutta tosiasiallisesti hän itse kirjoituksessaan syyllistyy yksipuolisen, harhaanjohtavan ja virheellisen tiedon levittämiseen.

Klemetti Näkkäläjärv
Yksilövalittajat YK:n ihmisoikeuskomitealle asiassa 2950/2017, Näkkäläjärv
et al vs Suomi